

**A HASZONBÉRLETEKTŐL A KÁRTALANÍTÁSIG – FÖLDBIRTOK-
POLITIKAI ÜGYEK A VISSZACSATOLT BÁCSKÁBAN (1941–1944)**

*FROM THE LEASE TO COMPENSATION – AGRARIAN CASES
IN THE RETURNED VOJVODINA (1941–1944)*

ABSTRACT

In this essay I'm trying to present an unresearched part from the return of the Vojvodina after the April in 1941, primarily focused on documents from the Ministry of agriculture's Sub-office for Land Policy in the Vojvodina.

After the feedback of the Vojvodina, the hungarian government wanted to express the continuity in every part of life, so the yugoslavian agrarian reform was taken under revision. The former owners wanted to get back their old land, old lordship – but the government don't wanted to fulfill their wishes. Instead, first the military administration, after that the Ministry of agriculture's Sub-office for Land Policy in the Vojvodina has given those lands, lordships in lease for the peasants.

Some of the former owners had received some compensation – they also had become some lease for their land, but in some cases received they money. In my paper I try to present some of these cases, so we can better recognise this part of hungarian history.

Kutatási témámat a Délvidék visszacsatolásának földbirtok- és telepítéspolitikai kérdései képezik, melynek egyes aspektusai – földbirtok- és telepítéspolitika kezdetei, a Délvidékre telepített bukovinai székelyek mellé kirendelt telepfelügyelők munkája – eddigi tanulmányaimban már bemutatásra kerültek.¹ A 2015. május 8-án, Szegeden rendezett konferencián egy újabb, a téma szempontjából fontos rész került górcső alá: a földek haszonbérbe adásának, illetve a kártalanításoknak a problematikája. Tanulmányomban ennek kifejtésére vállalkozom, a rendelkezésemre álló keretek között.

Mielőtt a téma bemutatására rátérnék, röviden szólnom kell a felhasznált forrásokról. Primer forrásaimat az ún. Délvidéki Földbirtokpolitikai Kirendeltség (továbbiakban Kirendeltség) iratai képezték. A Kirendeltséget báró Bánffy Dániel hívta életre a 278000/1941 F.M. rendelettel.² A Kirendeltség működését két nappal később, november 10-én kezdte meg, hatásköre a visszacsatolt délvidéki területekre terjedt ki. A szervezetten keresztül végezte a földművelésügyi miniszter az 5280/1941. M.E. rendeletének,³ illetve az 1939. évi IV. törvénycikk⁴ Délvidékre vonatkozó részeinek végrehajtását. Ezekon kívül feladatkörébe tartozott házhelyek szerzése, az önként felajánlott mezőgazdasági ingatlanok szabadkézből vásárlása és földbirtok-politikai célokra való felhasználása, telepes községek létesítése, kölcsönök engedélyezése gazdasági eszközök beszerzésére, a mezőgazdasági ingatlanok haszonbérbeadása, a birtokszerzők gazdálkodásának irányítása, valamint földbirtok-politikai adatok gyűjtése és feldolgozása.⁵ A Kirendeltség javaslatot tehetett „az ügykörébe nem tartozó földbirtok-politikai ügyekben [...] illetőleg a szükséges intézkedések megtételére az illetékes kormányhatósághoz előterjesztést tehet.”⁶ A Kirendeltség

* Valastyán Balázs doktorandusz, Szegedi Tudományegyetem.

együttműködött a Délvidéki Földbirtokrendezési Tanáccsal és a társhatóságokkal is, vezetője vitéz Vas Elek⁷ lett, a szervezet székhelye pedig Újvidéken volt, így a keletkezett iratok is itt, a Vajdasági Levéltárban kutathatóak.

[Levéltári jelzet: Arhiv Vojvodine (AV) – F150 - Madjarsko Kraljevsko Ministarstvo Poljoprivrede – Ispostava Za Agrarnu Politiku – Novi Sad (A Magyar Királyi Földművelésügyi Minisztérium Délvidéki Földbirtokpolitikai Kirendeltség iratai, Újvidék (1941–1944)]

A Vajdasági Levéltár mellett a Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltárában is őrznek a téma szempontjából releváns iratokat. A Földművelésügyi Minisztérium 1941 és 1944 között keletkezett általános irataiban elsősorban ház- és telephelyigényléseket találhatunk. (Levéltári jelzet: Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára (MNL-OL) Földművelésügyi Minisztérium (FM), K184)

Mint ismeretes, a magyar honvédség csapatai 1941. április 11-én átlépték a magyar-jugoszláv határt, mellyel visszacsatolták Magyarországhoz a Délvidék egy részét.⁸ A terület visszatérése után a magyar kormányzat annulálta a jugoszláv időszak intézkedéseit, ami az 1918 előtti állapotok visszaállítását jelentette. Ez alól nem jelentett kivételt a jugoszláv időszak földbirtok-politikája sem, azonban – mint látni fogjuk – ebben az esetben nem teljesen a Trianon előtti helyzet restaurálása történt meg. A jugoszláv agrárreform végrehajtásának megkezdésére már 1919-ben – tehát a trianoni béke megkötése előtt – sor került, és kettős célkitűzése volt: egyrészt Szerbia háborús veszteségeit csökkenteni, újjáépítését finanszírozni, másrészt pedig a gazdasági élet irányítását a szláv – elsősorban szerb – lakosság kezébe adni, tehát nacionalizálni.⁹ Ennek eredményeképp a nem szláv igényjogosultakat – köztük a magyarokat is – eleve kizárták a földjuttatási eljárásból, illetve a területen élő nagybirtokosok földjeit az állam vette kezelésébe. Ebben az időszakban – amint A. Sajti Enikő munkájában rámutat – a 369 birtok közül 310 volt külföldi állampolgár kezében, akik között 126 magyar származású nagybirtokos volt.¹⁰

A jugoszláv kolonizáció során juttatott területekből a jugoszláv telepesek (ún. dobrovoljácok)¹¹ átlagosan 8 holdat kaptak, emellett pedig adómentesség, adókedvezmények illették meg őket, valamint a földjük megműveléséhez szükséges eszközöket biztosított számukra az állam.¹²

A Bácskába egyes adatok szerint 6175 – más adatok szerint 6912 – családot telepítettek le 53465 kat. hold területre.¹³ A letelepítések főleg a határ mentén zajlottak, melynek hátterében nemzetpolitikai indokok álltak: csak megbízható személyek kaphattak birtokot a vidéken. Ezek az intézkedések végeredményben a délvidéki magyar társadalom gyengülését, romlását hozták magukkal, ugyanis egy részüket kiutasították az országból, más részük pedig önként vándorolt Nyugatra a jobb megélhetés reményében.¹⁴

A terület visszacsatolásával ezeket az intézkedéseket felszámolták, a jugoszláv telepeseket pedig kezdetben „átdobták” a határon, később internálótáborokba szállították. Minden olyan személyt, aki 1918. október 31-e után települt a Délvidékre, illetve politikailag megbízhatatlannak vélték, kiutasították az országból.¹⁵ Helyükre a magyar kormány, illetve a Bonczos Miklós vezette Külföldi Magyarokat Hazatelepítő Kormánybiztosság Bukovinából székelyeket telepített, de vitézek, hősi halottak családtagjai, illetve moldvai csángók is kaptak földet a Bácskában.¹⁶

1941. július 17-én lépett életbe a két nappal korábbi minisztertanácson elfogadott, s fentebb már említett 5280/1941. M.E. rendelet, mely a „visszafoglalt délvidéki területeken végrehajtott földbirtokrendezéssel kapcsolatos kérdések szabályozásáról szól.”¹⁷ Ennek értelmében a jugoszláv földreform juttatási része érvénytelenítve lett, megváltási része azonban érvényben maradt, illetve hozzátették: a „jugoszláv földbirtokpolitikai jogsza-

bályok alapján kisajátított ingatlanok – tekintet nélkül arra, hogy időközben kinek a tulajdonába kerültek(!) – a magyar államra szállanak át...”A rendeltben kitértek a juttatandók sorrendjére, illetve a juttatható földterület mértékére is. A juttatás nem volt ingyenes, mivel „a juttatott ingatlan vételára fejében a kataszteri tiszta jövedelem minden koronája után 40 pengőt kell fizetni” a juttatottaknak.¹⁸

A Bárdossy-kormány számára a Délvidék visszaillesztése Magyarország vérkeringésébe, a gazdálkodás folytonosságának biztosítása azért is különösen fontos volt, mert Németország a Bácska 1941. áprilisi visszacsatolásával Magyarországra hárította a korábbi Jugoszlávia gazdasági terheit.¹⁹ A visszafoglalt délvidéki területeken a haszonbérbeadásokat a déli hadsereg katonai közigazgatási csoport parancsnoka, Novákovits Béla²⁰ által kiadott 1941. július 7-i rendelet szabályozta. A rendelet a visszafoglalt Délvidékre vonatkozóan „a jugoszláv földreform során igénybevett, de a folyó gazdasági év folyamán földbirtokpolitikai célra ki nem osztható ingatlanokon a termelés zavartalan biztosítása érdekében” lett kiadva. Eszerint a katonai közigazgatás időtartama – tehát 1941. április 11-e után – alatt elhagyott, vagy a kiutasítások miatt gazdátlanul maradt földeket arra érdemes magyar földműveseknek kell haszonbérbe adni. Amennyiben a jugoszláv érában is ilyen személyek művelték az adott területet, akkor azok továbbra is meghagyhatóak haszonbérletükben, 1942. szeptember 30-ig.²¹

A rendelet második pontja szerint a jugoszláv agrárreform során dobrovoljácoknak, op-tánsoknak, telepéseknek haszonbérbe adott földeket ezek a személyek megtarthatják, feltéve, „ha nemzethűség és közrendészeti szempontból kifogás alá nem esnek, és kötelezettségeiknek eleget tettek”, a harmadik pontban azonban rögzítik, hogy a földjeik kizárólag magyaroknak adhatóak haszonbérletbe a következő gazdasági évre.²² Ahol az őslakos magyarok és szerb lakosság együtt él, a magyarokat kell előnyben részesíteni, erősíteni, támasztani a haszonbérletekkel. A rendelet rögzítette, hogy a termelés folytonosságát kell elsősorban biztosítani a visszacsatolt területeken, így ahol az őslakos szerbek vannak túlsúlyban, ideiglenesen megtarthatják haszonbérleteiket, azzal a kikötéssel, hogy az bármikor megszüntethető.

A haszonbérleti szerződéseket minden esetben a területileg illetékes előljáróság kötötte meg, a helyi gazdasági felügyelő, illetve a székely zárt telepek esetén a Külföldi Magyarokat Hazatelepítő Kormánybiztosság megbízottjának ellenőrzése mellett.

A kontraktust két példányban rögzítették, melyek közül az egyiket az előljáróság, a másikat pedig a haszonbérbevevő kapott meg. A haszonbérösszeg két részletben volt megfizetendő: az első részlete a haszonbérlet kezdetekor, tehát 1941. október 1-én, a második részlet pedig a területen megtermelt növények aratása, betakarítása után vált esedékessé, de legkésőbb 1942. augusztus 31-ig törlesztendő volt – látni fogjuk, ez nem minden esetben volt teljesíthető. Az előzőekben utaltam rá, a termelés folytonosságának biztosítása, ezen keresztül pedig az élelmezés nehézségeinek megoldása volt a magyar hatóságok célja a haszonbérletek kiadása terén is. 1941. október 31-ig – korra való tekintet nélkül – a lecsépelet kenyérmagból fejenként 60 kg volt megtartható, a többit azonban azonnal értékesíteni kellett.²³

Az alábbiakban néhány konkrét eseten keresztül mutatom be a haszonbérbeadásokat. 1941. szeptember 10-én a szondi (Sonta) bérlők azzal a kéréssel fordultak a Kirendeltséghez, hogy a nincstelen kisbérlők ne a föld bérbeadása alkalmával, előre fizessék meg a haszonbérleti díj első részletét, hanem a második részlettel egy időben törleszthessék tartozásukat. Amennyiben ezt a kedvezményt nem kapnák meg, nem tudnák elvállalni a földbérletek haszonbérbe vételét. A község előljárósága végül engedélyezte a haszonbérletek egy összegben történő megfizetését.²⁴

Hasonló nehézséggel küzdöttek az őrszállási (szerbül Stanišić, németül Donauwachenheim) nincstelen magyarok is. Képviselőtüket Géczy János és Lócza Antal vállalta magárra. 1941. szeptember 19-én tájékoztatták a Kirendeltséget arról, hogy őrszállás község határában mintegy 400 kat. hold kiadatlan föld van. A községben élő mintegy 6-700 főt kitevő vagyontalan magyarság azonban nem tud eleget tenni a haszonbérszerződésben foglalt feltételeknek, miszerint a haszonbér első részletét 1941. október 1-jén fizessék ki. A helyi németekkel és szerbekkel ellentétben a magyarok semmilyen helyi gazdasági szervezettel nem rendelkeznek, ezért kéri a haszonbérösszeg egyösszegű fizetésének lehetőségét. Ha – folytatják – „pedig a most kért kedvezményt nem kapná meg a magyar lakosság, nem tudnának részt venni a földek haszonbérbeadásánál, és a földek idegen nemzetiségű kezekbe kerülnének”, mely a magyar kormány érdekeivel menne szembe. A Kirendeltség javaslata végül az volt, hogy 2 holdanként 30 pengőt fizessenek be a haszonbérlők, a fennmaradó hátralékot pedig a szerződésben foglalt időpontig – tehát 1942. augusztus 31-ig – kellett megfizetniük.²⁵

A haszonbérleti szerződések megkötése sem zajlott le zökkenőmentesen, több esetben a helyi őslakosok – legyen az magyar, szerb vagy éppen német – érdeke csorbult, ami feszültséget teremtett. A haszonbérleti szerződések megkötése után azonban a szerződésekben foglalt feltételek teljesítése állította kihívások elé a földműveseket. Az alábbiakban – néhány eseten keresztül – próbálom megragadni, bemutatni azokat a körülményeket, melyek nehezítették, adott esetben lehetetlenné tették a haszonbérlők számára a szerződésekben foglalt vállalások teljesítését.

Az alábbi esetből látható, hogy a kiépülő magyar közigazgatás néhány esetben a helyi szerbeknek is adott kedvezményeket. Vaszity Beriszáv zentai lakos 1941 tavaszán vett haszonbérbe Zenta területén 1 kat. hold földet 120 pengő haszonbérért, melyből 60 pengőt azonnal ki is fizetett. A fennmaradó 60 pengőt 1941 októberében kérte nevérol törölni, melynek okát az alábbiakban határozta meg: „...a bérbbe vett területet a belvizek miatt nem tudtam idejekorán bemagolni, s ennek következtében a kapott termés értéke nem fedezi még az eddig befizetett haszonbért és munkaköltségeket sem.” Zenta város gazdasági felelősje 1941. november 21-én – igazolva a beadvány valóságtartalmát – a haszonbér teljes elengedését javasolta. Ennek a javaslatnak a Kirendeltség nem tett eleget, azonban a haszonbért 20 pengővel csökkentette, így Vaszity Beriszávnak csak 40 pengőt kellett megfizetnie.²⁶

Volt olyan eset azonban, melynél nem volt alkalma a Kirendeltségnek mérlegelni, kénytelenek voltak a haszonbért java részben elengedni. A dunagárdonyi (Gardinovci) Piti István 2 kat. hold földet bérelt, mely közül az egyik hold teljesen víz alatt állt már a bérlés időpontjában is, a másik hold pedig répával volt elvetve. Ez a terület azonban – az előző tulajdonos hanyagsága miatt – annyira elhanyagolt volt, hogy a répat „alig lehetett a gazban megtalálni.” Miután Piti a gazolást és a föld művelését befejezte, az időjárás szólt közbe, jégverés formájában. Dunagárdony község előljárósága november hónap folyamán helyszíni ellenőrzést végzett, és megállapították, hogy „az egyik holdon semmi sem termett, míg az egy hold répa olyan ritka és olyan satnya, használni semmire sem lehet. A kár 100%-os.” Ennek ellenére a Kirendeltség a haszonbért nem engedte el Pitinek, mindössze 75%-os mérséklést kapott.²⁷

Közvetlenül a magyar hadsereg bevonulása után, 1941. április 29-én adta be beszámolóját a Bácskaiak Szövetsége az akkor még katonai közigazgatás alatt működő Kirendeltséghez. Ebben a szervezet tagjai annak a véleményüknek adnak hangot, hogy nem ismerik el a jugoszláv agrárreformot, mely jogilag rablás volt a régi tulajdonosokkal szemben, a „magyarság élete ellen pedig merénylet...”²⁸ A régi tulajdonosoknak „vissza kell adni az

elidegenített földeket, házakat”, a kontinuitást pedig csak „totális reparációval lehet helyreállítani.” Emellett szükséges volna kimondani, hogy minden olyan volt birtokos, akinek földjét kisajátították az 1918-at követő időszakban, „minden bizonyítás nélkül visszavált-hassa azt, akár a közvetlen, akár a közvetett tulajdonostól” amit elvettek tőle, megfelelő összeg ellenében. Javaslatuk az volt, hogy ebből a visszajuttatási eljárásból a szerbeket és a zsidókat zárják ki, azok ilyen irányú joga az államra szálljon át.²⁹

A fentebb már idézett 5280/1941. M.E. rendelet azonban kimondta, hogy csak azokat a volt tulajdonosokat illeti kártalanítás, akiket a jugoszláv időszakban ún. „különösen nagy méltánytalanság” ért. Ilyen esetekben az államra szállott birtokokból volt lehetőség a kárt-pótlásra.³⁰ Ez a rendelkezés a volt délvidéki birtokosok körében feszültséget szült, mivel nem látták biztosítottak volt tulajdonuk visszajuttatását. Fernbach Bálint például így fogalmaz: „...recompenziót 20 év szenvedéséért nem kaphatunk, hiszen ezt a szenvedést elviselni fajtánk iránt tartozó kötelességünk volt” – írja. A két világháború közötti időszak magyar politikája azonban folyamatosan a jugoszláv reformok jogtípró voltát hangsúlyozta, így „mély megdöbbenéssel töltötte el [...] azokat, akikkel szemben a Jugoszláv föld-birtokpolitikai intézkedések az idegen uralom alatt érvényesültek, a m. kir. Kormány 1941. július hó 15-én 5280/1941 M.E. számú rendelete.”

Az alábbiakban utalnék néhány kártalanítási esetre. Frick Pál torzsai (Savino Selo) lakos Újverbász (Vrbas) községben 124 kat. hold 363 négyszögöl földet birtokolt, melyet a jugoszláv állam elvett tőle és szlávoknak osztott ki – dobrovoljacoknak és helyi szerbeknek egyaránt. Földjeitől az alábbi módon fosztották meg: az 1920-as évben bevette, megművelte földjeit, miután pedig végzett a munkával, elvették tőle a birtokát. 1921-ben visszakapta ugyan területeit, de 1922 tavaszán megisméltődött a fenti procedúra. Indoka a földek elvételének az volt, hogy Frick az újverbászi földek mellett Versecen is rendelkezik olyan mennyiségű földbirtokkal, melyekkel együtt tulajdona az ún. szupermaximumot (521. kat. hold) meghaladja. Ez azonban nem volt helytálló, ugyanis a verseci birtokot kénytelen volt eladni.

Frick beadványában leírja, hogy a jog rögzös útját végigjárva sikerült elérnie: a jugoszláv állam földjei visszaadását rendelte el, melyet azonban a helyi hatóságok nem voltak hajlandóak teljesíteni. Végül – a megnövekedett adóterhek miatt – elkeseredettségében 1925. május 14-én éjfélkor feleségével elhagyták addigi lakhelyüket, és Magyarországra, a Kiskunhalas melletti Pirtóra költöztek át, gyermekeiket követve. Meglátása szerint földjeinek elvétele is az „elszerbesítő” tevékenység része volt, mellyel a nacionalizálni kívánták a térséget.

A kulai járási gazdasági felügyelő – reagálva Frick beadványára – 1941. november 19-én leírta, hogy a földeket a katonai közigazgatás időszaka során 1941. szeptember 30-ig a megbízható helyi szerbeknek haszonbérbe adták ki, a területre költöztetett dobrovoljacokat pedig kitelepítették. A haszonbérlők 1941. október 1-ig a szükséges összeget – ellentétben más településekkel – maradéktalanul megfizették. Ezután megállapította, hogy „kérelmezőtől a szerb uralom a fenti ingatlant igazságtalan úton, jogtalan rendelkezések folytán kíméletlenül elvette, nevezett kijátszotta”, tehát a kártérítésért való folyamodása jogos. Földjeinek visszajuttatását ennek ellenére nem szorgalmazza, ugyanis a helyi haszonbérlők „nagy odaadással láttak neki az őszi munkáknak.” Frick kártérítésére meglátása szerint egyrészt pénzbeli lehetőség, másrészt pedig az ún. zsidó birtokok kiadása mutatkozik. A Kirendeltség ez utóbbi megoldást választotta: Bogyán (Bođani) község határában mintegy 200 kat. holdnyi földet biztosítottak számára. Frick a felajánlott földet – nem minden tartózkodás nélkül ugyan³¹ – elfogadta, de erre már csak 1944 augusztusában került sor – a háború utáni időszakra vonatkozóan nem áll rendelkezésre információ a birtokos sorsát illetően.

A mozsori Maletin Zsiván 1941. november 12-én intézett kézzel írott levelet a Kirendeltséghez. Ebben megemlékezik arról, hogy a jugoszláv időszakban a feleségével kötött házasságuk hozományaképpen kapott földeket eladták, illetve elcserélték olyan földekre, melyek egy tagban feküdtek – ez a gazdálkodás szempontjából volt számukra lényeges szempont. Az ilyen módon szerzett birtokok között azonban voltak ún. dobrovoljac földek is, melyek a fentebb említett 5280/1941. M.E. rendelet alapján a magyar államra szálltak át. Az impériumváltás után a Déli Hadsereg Katonai Közigazgatási Parancsnoksága ezeket a földeket haszonbérbe adta, és a termést betakarították róluk a haszonbérlet. Milutin emiatt kártalanításra vonatkozó igényét nyújtotta be, ugyanis a nemzethűségi szempontból kifogás alá nem eső személyeket ez – ismételten a fenti rendelet értelmében – megillette.

A titeli járási gazdasági felügyelő november 26-i jelentésében alátámasztja Maletin állítását, így az adásvételek és cserék után „olyan földek birtokosai lettek, melyek a szerb uralom után a rendeletek értelmében a magyar államra szálltak át”, tehát a földeket jogosan adták haszonbérbe, azokat visszaadni nem lehetséges – ellenben a folyamodók kártalanítási igénye is helytálló, melyet a befektetett munkájuk és felhasznált anyagok mennyiségében kellett megfizetni számukra.³²

Végezetül egy nagybirtokos család kártérítési igényére utalnék. 1941. július 19-én a horgosi Kárász uradalom intézősége – Kárász István és Kárász Miklós birtokaival kapcsolatban – beadványt intézett a zentai járási katonai parancsnoksághoz. A beadványban kártérítési igényüket fejezik ki, melyek két összetevőből: a jugoszláv kormányzat intézkedései által felmerült igazságtalanságokból, illetve a Délvidék visszacsatolása után a jugoszláv katonák által okozott károkból álltak. Az előbbi esetre vonatkozóan kifejtették: „kárak egyrészt az agrárreformmal keletkeztek, másrészt a birtokoknak jugoszláv zárlat alá helyezéséből” eredtek, melynek következtében a tulajdonosok a jugoszláv állammal szemben 1925-ben pert indítottak.³³ A jugoszláv kormány 1919. november 6-tól 1927. április 3-ig zárlat alá vonta a tulajdonosok teljes birtokát, hivatkozva arra, hogy „ellenséges állampolgárok.” A későbbiek folyamán a zárlatot részlegesen feloldották, de a tulajdonosok jövedelmüktől meg lettek fosztva, „ráadásul nagy összegű adósságok, adóhátralékok hagytak vissza a tulajdonosok terhére”.³⁴

1942. február 26-án ifj. Kárász Imre intézett beadványt a Bánffy Dánielhez, melyben kéri „boldogult horgosi Kárász Miklós örökösei nevében [...] Horgos községben fekvő, a szerb agrárreform végrehajtása által kisajátított 2697 katasztrális hold 1060 négyszögöl kiterjedésű” ingatlanuk haszonbéreinek folyósítását.³⁵ A fentebb már említett perben a hágai Magyar-Jugoszláv Vegyes Döntőbíróság hozott ítéletet, melynek értelmében „1923. október 1-től számítva évi 116366 arany korona” illeti meg a tulajdonosokat, mint kártalanítás. Ennek mindössze töredékét – 34203 arany koronát – kapták meg, hozzáteszi, hogy „az elvont jövedelmeket 1941. április 15-ig, vagyis a felszabadulásunk időpontjáig [...] a szerb állam tartozásának tekintjük.”³⁶

Az impériumváltás után – mint az előzőekben is láthattuk – az agrárföldek javarészt helybéli magyaroknak lettek kiadva haszonbérbe, mely „a horgosi lakosság közismert fizetőkészsége és fizetőképessége folytán azóta is csekély hiánnyal már befolyt”. Beadványának tényleges indoka – írja – hogy „az 5280/1941 M.E. rendelet [...] kimondja a kisajátítást szenvedőknek a megváltási árra való jogát [...]” Majd így folytatja: „kérelmem előterjesztésében megerősít az a tény is, hogy az anyaországbeli földreform végrehajtása során ugyancsak megkapták a megváltást szenvedő birtokosok a megváltásra került ingatlanaik haszonbérét...”³⁷

A földművelésügyi miniszter elé végül olyan javaslat lett felterjesztve, melyben „a délvidéki földbirtokrendezés során a jugoszláv földbirtokpolitikai jogszabályok alapján kisajátított ingatlanokból Kárász Miklós örökösei 150 kat. hold, míg Kárász István örökösei

113 kat. hold kiterjedésű ingatlan visszajuttatásával kárpótoltassanak.”³⁸ Tehát a Kárász-család örököseinek kártérítés gyanánt földbirtok lett visszajuttatva.

Örgróf Pallavicini Sándorné, született Schönborn Mária 1942. március 22-én kérelmet nyújtott be a Földművelésügyi Minisztériumhoz az 5280/1941 M.E. rendelet 9. paragrafuszának első és második pontjára hivatkozva, és kártérítést kérve a jugoszláv időszak alatt elszenvedett károkra vonatkozóan. A családnak Futak (Futog) község határában volt 9933 kat. hold földje, melyből a legtermékenyebb mintegy 6115 kat. holdat a jugoszláv állam – a területen található gazdasági épületekkel egyetemben – kisajátította. Ennek ellenére a jugoszlávok a teljes birtokra beszedték az adót, mely összesen mintegy 14 millió dinárt tett ki. A felmerülő költségeket csak úgy tudta fedezni az örgrófné, hogy a még meg hagyott birtokait „nevetséges áron eladja.” A Bácska Magyarországhoz történő visszatérésével bízott abban, hogy kártérítése lehetséges lesz. A Délvidéki Földbirtokpolitikai Kirendeltség az örgrófné nyugdíjának biztosítására három, egy évre haszonbérbe adható ingatlant jelölt ki a Futak határában, melyeket azonban nem fogadott el, ugyanis azok nem egy tagban feküdtek, ami nehezítette volna a haszonbérbeadást. „Ennek alapján örgróf Pallavicini Sándorné a kirendeltségtől azt kérte, hogy ő kereshessen valahol megfelelő, a kirendeltség hatáskörébe tartozó ingatlant.” 1944-ben Horthyvára székely telep közelében szerette volna az ingatlanra vonatkozó jogát érvényesíteni, itt azonban nem volt már kiadható föld, tehát Pallavicini örgrófné kártalanítása végeredményben sikertelen volt.³⁹

Tanulmányomban néhány földbirtok-politikai ügyet mutattam be, elsősorban levéltári források alapján. Az impériumváltás utáni időszakban a helyi lakosság „földéhségének” csillapítása mellett a volt tulajdonosok, birtokosok kártalanítása, illetve „megnyugtatása” is fontos feladata volt a kiépülő magyar közigazgatásnak. Mint a bevezetőben utaltam rá, a témához szükséges iratok javarészt a Vajdasági Tartományi Levéltárban kutathatóak, ezek sokszínűsége, változatossága azonban túlmutat ennek a tanulmánynak a keretein.

JEGYZETEK

1. Valastyán Balázs (2014): A magyar földbirtok-politika kezdetei a visszacsatolt Bácskában (1941). In: Délvidéki Szemle, 2014/2, 53-65.; Valastyán Balázs (2014): Bepillantás egy telep-felügyelő munkájába. Horthyvára, Hadikhalom és Hadiktelke telepfelügyelőjének 1942-es jelentései. In: Bácsország – Vajdasági Honismereti Szemle, 2014/3, 70-76. old.
2. *A m. kir. földművelésügyi miniszter 1941. évi 279000. számú rendelete a délvidéki földbirtokpolitikai kirendeltség felállításáról, szervezeti és működési szabályzatának megállapításáról.* A rendelet olvasható: www.dtt.ogyk.hu
3. MNL-OL-K428 a) Könyomatos, Napi hírek - Napi tudósítások (1920-1944), 1941. július 16. *A magyar királyi minisztérium 1941. évi 5280. M.E. rendelete a visszafoglalt délvidéki területeken végrehajtott földbirtokrendezéssel kapcsolatos kérdések szabályozásáról.* A rendelet olvasható: www.dtt.ogyk.hu
4. 1939. évi IV. törvénycikk a zsidók közéleti és gazdasági térfoglalásának korlátozásáról. A törvény olvasható: www.1000ev.hu
5. A rendelet olvasható: www.dtt.ogyk.hu
6. Uo.
7. Vas Elek (?-?): A Délvidéki Földbirtokpolitikai Kirendeltség vezetője, vitéz.
8. A trianoni békedöntéssel Magyarországtól 1920. június 4-én elcsatolták a Bácskát, a Bánát egy részét, a baranyai háromszöget, a Muraközt és a Murán túli területeket (20551 km²). 1941 áprilisában ebből a területből 11475 km² került vissza Magyarországhoz. A. Sajti Enikő (2004): *Impériumváltások, revízió, kisebbség. Magyarok a Délvidéken, 1918-1947.* Napvilág Kiadó, Budapest. 136-137. old.

9. Például Széchenyi Mária, Dunderski Rudolf, horgosi Kárász család stb.
10. A. Sajti (2004): id. mű 138-140. old. , A. Sajti (2010): *Büntudat és győztes fölény. Magyarország, Jugoszlávia és a délvidéki magyarok*. Szeged. 50-51. old.
11. A háborús önkénteseket Szerbiából, Crna Gorából és Boszniából telepítették erre a területre.
12. A. Sajti (2004) id. mű: 138. old., valamint Bíró László (2010): *A jugoszláv állam, 1918-1939*. História Könyvtár, Budapest. 207-228. old.
13. A Bácskaiak Szövetsége 1941. április 29-i beszámolójában az újvidéki agrárhivatal területén 53135 családot említ – mely szám valószínűsíthetően inkább személyekre vonatkozik –, akiket 199437 kat. hold területre telepítettek le. AV-F150-13829/1942 61. doboz
14. A Bácskaiak Szövetségének 1941. április 29-i beszámolója így fogalmaz a magyarokkal kapcsolatos eljárásokat illetően: a jugoszláv állam a „*túnyomóan kisebbségi gazdasági munkásokat [...] teljesen tönkretette, a megélhetést, a kenyeret, a földhözragadt szegény ember szájából kivette és részükre új munkaalkalomról egyáltalán nem gondoskodott, amivel szándékosan elémózdította a magyarság kivándorlását...*” AV-F150-3-13829/1942 61. d.
15. A dobrovójácokról részletes kimutatást is készítettek a magyar hatóságok a bevonulás után. A például 1941. május 12-én Ópalánkán (Stara Palanka, ma Palanka) kelt kimutatásban az alábbi kategóriák szerepelnek: a személy neve, házszáma, a ház tulajdonosa (ez több esetben is eltér a megadott személy nevéől), a terület helyrajzi száma, a terület nagysága, az épületek jellege, illetve egy megjegyzés rovat. A kimutatás szerint a településen 66 dobrovójác családot tartottak nyilván. Forrás: MNL-OL-FM-K184-6926. csomó-137. tétel-588361.
16. A külföldi magyarok településenkénti letelepítésére vonatkozóan lásd: Bagdi Róbert: *A Délvidék népessége az 1941. évi népszámlálás alapján*. In: Limes, 2009/2, 17-32. 21-22. old.
17. *A magyar királyi minisztérium 1941. évi 5280. M.E. rendelete ... Id. rendelet.*
18. Uo.
19. Az 1941. áprilisi német-magyar gazdasági tárgyalások során a németek világossá tették a magyar képviselők előtt, hogy a volt Jugoszlávia gazdasági terhei, a területi gyarapodásért cserébe Magyarországot illetik. A Bárdossy kormány ezután hozzájárult a bácskai terményfelesleg németek és olaszok részére történő átadásához, a háború időtartamára. A németek igényei első-sorban búzára, kukoricára és kenderre vonatkoztak, ezen kívül a korábbi német-jugoszláv olaj-egyezmény területre eső részét is követelték. A. Sajti Enikő (2004) 209. old. „*Az ideai gazdasági évre vonatkozólag a legfontosabb kormányzati célkitűzés [...] a termelés folytonosságának fenntartása...*” – írja jelentésében Mátéfalvy Elek telepítésügyi főfelügyelő. AV-F150-3-6/1941 59. d.
20. Novákovits Béla (1886-1976): altábornagy, 1941. április 11-e után a déli hadsereg katonái közigazgatási csoport parancsnoka.
21. AV-F150-5-723/ 1941 67. doboz, Novakovits Béla rendelete a haszonbérleti szerződésekre vonatkozóan.
22. Az 1941/1942-es gazdasági év időtartama 1941. október 1-től 1942. szeptember 30-ig lett meghatározva.
23. Uo.
24. AV-F150-5-1039/1941 - Szond község ügye 68. doboz
25. AV-F150-5-1132/1941 - Az őrszállási nincstelen magyarok ügye 68. doboz
26. AV-F150-5-2799/1941 - Vaszity Beriszáv ügye 69. doboz
27. AV-F150-5-3539/1941 - Piti István ügye 69. doboz
28. AV-F150-3-13829/1942 61. d.
29. Uo.
30. *A magyar királyi minisztérium 1941. évi 5280. M.E. rendelete ... Id. rendelet.*
31. „*Nekem – ami érthető is – a sajátom fekvésénél és már érzelmi okoknál fogva is drágább, értékesebb mint az árvíznek is kitett, az Úristen háta mögötti bogynai rétben annak négyzszerese.*” AV-F150-3-60421/1944
32. AV-F150-5-3554/1941
33. MNL-OL-K184-1942-137-176307
34. Uo.

35. Uo.
36. Uo.
37. Uo.
38. Uo.
39. MNL-OL-FM-K184-137-270148-1943 6927. csomó

FELHASZNÁLT IRODALOM

- A. Sajti Enikő (2004): *Impériumváltások, revízió, kisebbség. Magyarok a Délvidéken, 1918-1947.* Napvilág Kiadó, Budapest.
- A. Sajti Enikő (2010) *Büntudat és győztes fölény. Magyarország, Jugoszlávia és a délvidéki magyarok.* Szeged.
- Bagdi Róbert (2009): A Délvidék népessége az 1941. évi népszámlálás alapján. In: *Limes* 2009/2, 17-32. old.
- Biró László (2010): *A jugoszláv állam, 1918-1939.* História Könyvtár, Budapest.
- Valastyán Balázs (2014): A magyar földbirtok-politika kezdetei a visszacsatolt Bácskában (1941). In: *Délvidéki Szemle*, 2014/2, 53-65. old.
- Valastyán Balázs (2014): Bepillantás egy telepfelügyelő munkájába. Horthyvára, Hadikhalom és Hadiktelke telepfelügyelőjének 1942-es jelentései. In: *Bácsország – Vajdasági Honismereti Szemle*, 2014/3, 70-76. old.